

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Майа Станкова Разбойникова-Фратева, проф. в СУ „Св. Климент
Охридски,

на материалите, представени за участие в конкурс
за заемане на академичната длъжност „професор“
в СУ „Св. Климент Охридски“

по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2.1. Филология (История на културата на
немскоезичните страни)

В конкурса за „професор“, обявен в Държавен вестник, бр. 96 от 17.11.2023г. за
нуждите на катедра „Германистика и скандинавистика“ към Факултета по класически
нови филологии като единствен кандидат участва доц. д-р Мария Илиева Ендрева-
Черганова от същата катедра.

1. Данни за конкурса

Със заповед № РД 3819 от 12.01.2024г. на Ректора на СУ „Св. Климент
Охридски“ е определена за член на научното жури на конкурс за заемане на
академичната длъжност „професор“ в СУ „Св. Климент Охридски“.

Представеният от доц. Ендрева комплект материали на хартиен и електронен
носител е в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на СУ и
включва всички изисквани документи.

Кандидатката е приложила общо 20 научни статии и 1 монография.

2. Данни за кандидата

Преподавателска дейност

Кандидатката завършва през 2000 г. специалност „Български език и немски
език“ в ПУ „Паисий Хилендарски“. След конкурс започва работа като асистент в
Катедрата по германистика през 2001 г., като са ѝ възложени упражнения по
литература, лексика и анализ на текст. През 2011 г. защитава дисертационен труд на
тема “Възгледите за изкуството в критическите произведения на Райнер Мария Рилке”
(на немски език). В периода 2011-2017 г. разработва множество курсове в
бакалавърската програма на специалност „Немска филология“: Лекционни курсове
(„Увод в културната история на Германия“, „История на културата на немскоезичните
страни XVII - XX в.“) и семинари („История на културата на немскоезичните страни
1871-1933 г.“, литературни семинари "Бурни устремии", "Творчеството на Новалис",
"Драмата в натурализма", "Смъртта, езикът и изкуството в творчеството на Рилке и
Хофманстал", "Новелите на Т. Ман".

След като заема академичната длъжност доцент през 2017 г. към изброените доц.
Ендрева добавя и води и до момента следните нови лекционни курсове и семинари,

свързани с културата на немскоезичното пространство: „История на немското Средновековие“ (избираема дисциплина), Странознание на Швейцария (от учебната 2022/23 г.), „Немскоезичната култура 1871-1933“ (семинар). Актуализираните литературни семинари, водени от доц. Ендрева в момента са както следва: „Литературата на немския натурализъм в общоевропейски контекст“, „Символизъм, експресионизъм и дадаизъм в немскоезичната литература“, "Епохата 'Бурни устреми' в немскоезичната литература".

Преподавателската дейност на доц. Ендрева е разпределена между литературната и културната история на немскоезичните страни, като превес имат водените от нея лекционни курсове и семинари, свързани с културната история. Доц. Ендрева има едно ръководство на дипломна работа на студент в магистърската програма на ФСлФ „Преводач-редактор“ през 2021 г.

От гледна точка на преподавателската й дейност доц. Ендрева е напълно подходящ кандидат в обявения конкурс за академичната длъжност „професор“.

Изследователски престои/стипендии, организационна и административна дейност с научно-изследователска насоченост

Доц. Ендрева има участия в девет научни проекта, на три от тях е ръководител. Като много значим проект отбелязвам създаването на платформа и на електронно научно списание на Катедрата по германистика и скандинавистика.

Кандидатката има многобройни изследователски престои в Австрия, Германия и Лихтенщайн, като два от тях са на базата на престижни стипендии: стипендията „Франц Верфел“ (18 месеца в периода 2007-2010) и Хумболтовата стипендия (18 месеца 2021-2023). Безспорно доц. Ендрева е изследовател, който в пълна мяра използва научните контакти и ресурси, предоставени й от тези стипендии. В резултат на Хумболтовата стипендия тя успя да завърши научния си проект и да представи дисертационния труд на тема: „Трудови светове през 21. век в произведения на немскоезичната литература (2001-2020)“, а също и да подготви редица други публикации.

В момента доц. Ендрева е ръководител на Катедрата по германистика и скандинавистика и има всички предпоставки да има успешен мандат, благодарение на своята работоспособност, непосредственост, колегиалност и добронамереност и на забележителните комуникационни умения, организационен опит и широка мрежа от научни и културни контакти, натрупани и развити по време на успешната й дейност като отговорник за България на Alumni Portal Deutschland и като ръководител на

Австрийската библиотека „Д-р Волфганг Краус“ към СУ „Св. Климент Охридски“. В рамките на библиотеката осъществява ползотворни международни и междуинституционални събития, издава ежемесечен Бюлетин на библиотеката и се грижи за нейното забележимо присъствие в културната и академична среда на университета и извън него.

3. Описание на научните трудове и научни приноси

Доц. Ендрева до момента има публикувани общо 4 монографии, петата е под печат, 10 статии в научни списания, 33 статии в сборници и 1 студия в научна поредица. В конкурса участва с монографията „Наративите в немската култура по времето на Реформацията (1517-1648)“, 512 с., и 20 научни статии. Четири от тях са на български език, а останалите – на немски. Две от статиите (1 и 6 от предоставения списък на публикациите за конкурса) са свързани с дисертационния труд за придобиване на научното звание „доктор на науките“, защитен през 2022 г., публикувани са впоследствие. Статия № 7 се занимава с творчеството на Катрин Рьогла, важен елемент от изследователския корпус на дисертационния труд, но перспективата на изследването е различна. 9 от статиите са публикувани в чужбина в престижни издателства за научна литература като Praesens Verlag (Виена), Thelem-Verlag (Дрезден), Königshausen und Neumann (Вюрцбург).

Статиите

Статиите на доц. Ендрева документират много широко изследователско поле и завидно научно любопитство към нови теми, автори и перспективи. В статиите по конкурса кандидатката тематизира под различни аспекти творчеството на съвременни автори като Бенямин Щайн, Андреас Юнгвирт, Клеменс Зец, Джени Ерпенбек, Катрин Рьогла, Роберт Менасе, Бодо Кирхоф, Петер Хандке и автори от периода на немския романтизъм като Е.Т.А. Хофман и Новалис. Изследва чисто литературни проблеми (развитие на тривиалната литература, фантастичното - статия 13), реализма в съвременната литература, авторови стратегии – статии 10, 17, 19), а също и взаимодействията на литературата с други медии (статия 18). В много голяма степен статиите са обединени от общата представа за литературата като инструмент на познанието, като това е уговорена изрично в някои от тях. Това схващане е и основополагащо във втория ѝ дисертационен труд, в който Ендрева изпробва симптоматичното четене на Алтюсер, за да огледа литературните произведения като възможност за анализ на състоянието на съвременното общество (вж. тук статия 5). По тази логика в много от статиите интересът е насочен към проблемите на национализма

и пост-национализма (статия 14), на малцинствените обществени групи, интеграционните процеси, на общуването с другостта и чуждото (статии 12, 15, 20). Доц. Ендрева успешно прилага инструментариума си, разгърнат в дисертационния труд, към нови автори и теми (статии 17).

Интерес за кандидатката представляват разграниченията и взаимодействията между културите в съвременния свят. В статията си *Mehrsprachigkeit und Konsumgesellschaft* тя поставя акцента върху меркантилизирането на културните стереотипи и превръщането на „чуждостта“ в продукт на туристическата индустрия. Според оригиналния анализ на Ендрева културното различие в романа на Андреас Юнгвирт е стока, включена в механизмите на търсенето и предлагането. На този фон доц. Ендрева извежда функцията на многоезичието като индивидуално средство за превъзмогване на една принципна „импотентност на езика“.

От интерес за доц. Ендрева са и културните взаимоотношения между немскоезичния свят и България, респ. Балканите, които тя разглежда в светлината на постколониални теоретични парадигми (статии 9, 16). Статиите разкриват силна критическа енергия от страна на изследователката. В статията си за образа на средновековна България в немскоезичния свят авторката открива своя оригинална перспектива и елементи, останали извън обсега на досегашните изследвания. Остава отворен въпроса за конкретните процеси, които водят до многократната констатация, че западноевропейския дискурс на свой ред определя самовъзприятието, образа на българите за самите себе си.

Статията ѝ за образите на България в пътеписите на Феликс Каниц и Гаус е пример за педантичното старание на изследователката да разгърне стабилна теоретична основа за своите наблюдения, която в не малко случаи води до редуциране на конкретните наблюдения и анализи. Както винаги критична, доц. Ендрева установява невъзможността за изплъзване от установените стереотипи и неволното и подмолно възраждане на колониалния жест в съвременни текстове. Тук се налага въпросът възможен ли е изобщо разказ, който, разглеждан от гледна точка на възприемания като друг/чужд обект на описанието, да избегне критикувания „колониален жест“.

В същия критичен тон е и статията *Ethische Aspekte der Willkommenheitskultur* (статия 15). Отново трябва да се подчертае теоретичният вътък, който придава стабилност на наблюденията върху романите на Ерпенбек и Кирхоф. Критиката към литературните герои се прехвърля и върху авторите, които не са съумели да разрешат световните миграционни проблеми в произведенията си. Независимо от оригиналния

поглед към произведението и несъмнения принос на това изследване, ми се ще да напомня, че литературата не трябва да бъде проверявана за наличието или отсъствието на определени тези, които наблюдателят или наблюдателката приема за верни. „Симптоматичното четене“, което доц. Ендрева така успешно прилага на други места, тук би било от помощ, за да не се стига до известно добронамерено подценяване на литературните текстове.

Общ за всички статии и много положителен е стремежът на авторката да формулира пределно ясно своите цели, теоретични основи, тези, аргументи и заключения. Споменатото вече научно любопитство към различни изследователски полета в редки случаи подвежда изследователката и води до някои твърде смели редукции и дори неточности. Такъв е случаят с публикация 7, в която авторката навлиза в едно много разработено поле (реализъм в литературата), чиято изследователска традиция и история не могат да бъдат въведени в рамките на кратък увод без твърде смели обобщения и редукции. В конкретиката на наблюдението и анализа на текста на Катрин Рьогла изследователката обаче съумява да докаже себе си и да защити конкретната си теза.

Като обобщение на тази част от научната продукция, представена за участие в конкурса, може да се каже, че статиите имат висока научна стойност, доказват забележителна теоретична подготовка, която позволява оригинални и приноси наблюдения и заключения. Искам да отбележа като особено положително качество и фактът, че доц. Ендрева публикува свои изследвания и на български език, като пренебрегва желанието на германистите чрез езика да бъдат в контакт с германистичната общност по света, като по този начин дава възможност за осъществяване на научен трансфер между германистичните изследвания и научния дискурс, който се разгръща на български език. Добрият пример в тази посока са статии 1,10.

Монография

Представеният за конкурса монографичен труд под заглавие „Наративите в немската култура по време на Реформацията (1517-1648)“ е в обем от 494 с., таблица на събитията по години и библиография. Съдържа 13 глави и два екскурса. В уводната глава се констатира, че научните изследвания върху Реформацията в България са малко на брой и ограничени по своя обхват и насоченост. Запълването на информационната празнина се извежда и като цел на изследването (с. 14) с уговорката, че ще се търси не толкова „историческата хронология“, колкото „културните импликации на водещите

идеи“ на Реформацията. Тук е заложена и изследователската цел – проследяване на „водещите идеи в целия период на Реформацията“ (15), съгъстяването им до конкретни дискурси и превръщането им в „дискурсивни линии, концентрирани върху разказите за властта, протеста, индивидуализма, толерантността, нацията и др.“ (15). Разглеждането на Реформацията през перспективата на създадените/доразвити от нея наративи с оглед на значението на тази епоха за бъдещото политическо и културно развитие в Европа е самостоятелна и оригинална идея на изследователката.

С оглед на първата си, информационно-просветителска цел, изследователката уговаря повторението на исторически факти като неизбежно, а също така и представянето на оценките за събитията като променящи се през вековете. За осъществяването на тези намерения, които обслужват първата цел на монографията, но са и предпоставка за същинското изследване, са използвани утвърдени исторически проучвания и авторитетни издания, а на различните оценки на събитията и личностите е отделено подобаващо място.

Подходът на доц. Ендрева към изследователската ѝ задача е интердисциплинарен и ползва инструменти на социологията, литературознанието, изкуствознанието. В уводната част са изяснени основните понятия като „наратив“, „разказ“, „дискурс“, „история“. Понятието за култура, заложено в заглавието, остава извън терминологичните уточнения. Според мен неговото прецизиране би било уместно, още повече, че системата на изкуството по време на Реформацията е изрично маркирана като несамостоятелна и подчинена на религията и политиката (19). Очевидно е, че доц. Ендрева оперира с по-широко, но специфично насочено понятие за култура. На изкуството в монографията е посветена съответно една глава (XI) и тя има основно характер на бърз преглед на най-важните имена и тенденции в литературата, музиката, изобразителното изкуство и архитектурата, като ги поставя в най-обща връзка с определени наративи.

Основните наративи, изведени и проследявани от изследователката, са отбелязани в увода, те са девет на брой и в описанието на структурата на монографията прави впечатление, че наративите не са компактно представяни и проследени всеки за себе си, а тяхното наблюдение е осъществявано в различни глави на монографията. При подреждането и структурирането ѝ основен се оказва историографско-хронологичният принцип. Историографското представяне на епохата е изключително всеобхватно, многопластово, детайлно, прецизно, но и преобладаващо. Изложената в монографията огромна по обем информация относно причините за Реформацията, нейните цели,

движещи сили, протагонисти, последици наистина запълва онази празнина в българското културно пространство, която е констатирана в началото. Като подробно историографско представяне на епохата на Реформацията книгата на доц. Ендрева може да бъде ползвана от изследователи, преподаватели и студенти. С това оценявам първата цел на труда като блестящо изпълнена.

Историографското представяне на Реформацията непрестанно обаче влиза в колизия с изследователската задача по отношение на „наративите в епохата на Реформацията“. Проследяването на отделните наративи се оказва сложно за читателя, който трябва да преминава през десетки страници исторически информации за събития и личности. Очевидно „имплицитният читател“ е мислен предимно като незапознат с материята. Всъщност очакването за едно изведено на преден план, концентрирано изследване на наративите на Реформацията е породено от самото заглавие на монографията. В този си вид тя обаче би била по-адекватно описана от заглавие, което извежда на преден план самия историографски жест на описанието и под неговата шапка - изследването на наративите. Независимо от това структурно изтласкване на изследователската работа на втори план, доц. Ендрева убедително разкрива, коментира и анализира деветте наратива и техните трансформации. Основно внимание е отделено на наративите на властта и на протеста, внимателно са проследени трансформациите на им в съчиненията на Мартин Лутер и други деятели на Реформацията. Убедително са проследени зараждането на специфичния дисциплинарен наратив, трудното начало и развитието на наратива на толерантността. Особено концентрирани върху изследователската линия са няколко глави – VI гл., втората част на VIII гл., и др.

Много важни в цялото изследване са работата и анализът на оригиналните текстове на протагонистите на Реформацията – съчинения, задочни спорове и диалози, кореспонденция. Всичко това прави изводите относно отделните наративи убедителни и проследими. Макар и заплашително засенчена от огромната историческа и биографична фактология, изследователската цел на монографията – наблюдението на дискурсите – е проследена систематично и последователно. Доц. Ендрева се е справила с впечатляваща по обем литература от епохата на Реформацията, а също така я е направила – чрез цитиранията и преводите си – достъпна и насочваща за други изследователи. Изследователската цел на монографията е постигната, като основната забележка остава свързана със структурата на изследването.

Специално място в монографията заемат двата екскурса, първият от които представлява самостоятелно изследване на рецепцията на личността и делото на

Мартин Лутер (с. 154-187) през XIX и началото на XX век, като тази времева рамка не е специфично обоснована. Екскурзът разкрива изключително добро познаване на трудовете на големите учени-историци от XIX век (Ранке и Трайчке), чиито схващания са правилно обвързани с националистическия дискурс (интересен контрапункт би било схващането на Маркс и Енгелс за Реформацията). Антисистемната критика от началото на XX век, на която Ендрева се спира, е формулирана в интелектуалните среди – Хуго Бал и Егон Фридел са писатели. По този начин е изградено противопоставяне на различни по рода си дискурси върху Реформацията. Наблюдение върху историческия дебат относно Реформацията в началото на XX век би коригирало тази диспропорция и релативирало противопоставянето между XIX и XX век (напр. въвеждане на изследванията на Герхард Ритер и други учени-историци). На преден план в хода на екскурса са изведени и успешно онагледени онези проблеми на историческото разказване, които историографията в по-късния XX век ефективно саморефлектира и дискутира. Вторият екскурс има демонстративно-приложен характер и показва как анализът на реформаторските дискурси може да бъде продължен и приложен, как от него могат да бъдат изведени параметри и критерии за анализ на исторически и съвременни феномени от други културни контексти. Доц. Ендрева излага своите хипотези, привежда убедителен материал за тяхното доказване. И двата екскурса могат да се похвалят с определен приносен характер на наблюденията и според мен имат място в тази монография. В изследването са налични и други, безспорно свързани с Реформацията, безспорно интересни аспекти и теми, които по мое мнение обаче утежняват и разширяват и без това внушителния обем и напускат очертаните изследователски полета и цели (напр. подглавата „Протестантство и капитализъм“ – с. 327).

При този обем и структура на изследването са неизбежни някои повторения, а също и стилистични прегрешения, които един внимателен редакторски прочит преди публикацията би могъл да изчисти предварително. Също така могат да бъдат констатирани дискурси, отчасти проследени (напр. антисемитския дискурс, останал загатнат около личността на Лутер), може би непълно анализирани (дискурс 8 – наратива на ирационалното, разгледан в X гл.), противоречивото оценяване на научния наратив, за чийто обстоен анализ вероятно биха били нужди други източници.

В заключение трябва да се отбележи еднозначно, че резултатите от изследването съответстват на поставените цели, изпълняват ги и имат приносен характер към разбирането на епохата и нейното основополагащо значение за политическото и

културно развитие на Стария континент. Монографията на доц. Ендрева показва по убедителен начин, че кандидатурата ѝ за заемане на академичната длъжност „професор“ е напълно логична стъпка в нейното развитие и доказва впечатляващи професионална квалификация и качества на изследовател.

Изпълнени са и количествените показатели за заемане на академичната длъжност „професор“.

4. Лични впечатления

Познавам доц. Ендрева от момента на нейното постъпване на работа в СУ „Св. Климент Охридски“ и високо ценя нейното научно любопитство, смелост да върви по неутъпкани пътеки, трудоспособност и целенасоченост. Същевременно тя е много комуникативен и добронамерен човек и нейното академично изразстване би било от полза за студентите и колегите в Катедрата по германистика и скандинавистика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Документите и материалите, представени от доц. Мария Илиева Ендрева-Черганова отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на СУ „Св. Климент Охридски“.

Кандидатката в конкурса е представила достатъчен брой научни трудове, публикувани след материалите, използвани при защитата на ОНС „доктор“, при хабилитирането ѝ и за придобиването на научната степен „доктор на науките“. В работите на кандидатка има оригинални научни приноси, те имат и практическа приложимост, като част от тях могат да бъдат използвани в учебната работа. Научната и преподавателската квалификация на доц. Ендрева е извън всяко съмнение.

След всичко, изложено по-горе, давам своята изцяло положителна оценка и препоръчвам на Научното жури да гласува положително за избора на доц. Мария Илиева Ендрева-Черганова на академичната длъжност „професор“ в СУ „Св. Климент Охридски“, област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление професионално направление 2.1. Филология (История на културата на немскоезичните страни).

Рецензент:

Проф. дфн Майа Разбойникова-Фратева

26.02. 2024г.

София